

М.М. Огієнко, канд. техн. наук, доцент

**Миколаївська філія Київського національний університету
культури і мистецтв**

О.В. Гуріна, канд. екон. наук, доцент

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Н.М. Тимченко, канд. екон. наук, доцент

Херсонська державна морська академія

**Д.Є. Нікон, гол. економіст, начальник планово-економічного
управління**

**ДП «Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод
імені О.М. Макарова», м. Дніпро**

ЦІЛІ, ПРИНЦИПИ ТА НАПРЯМКИ ТРАНСФОРМАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

У статті досліджено теоретичні підходи до процесів трансформації та економічного зростання регіональних соціально-економічних систем. Обґрунтовано принципи проведення перетворень та їх основні результати, розглянуто концептуальну схему трансформації регіональних систем. Зазначено, що головною цілю трансформації регіону є його ефективний розвиток, що виявляється у більш ефективному використанні продуктивних сил регіону, удосконаленні процесів управління на всіх рівнях системи та підвищенні рівня життя населення.

Ключові слова: *трансформація, стратегічні цілі, економічний розвиток, регіональні соціально-економічні системи, принципи, структурні зрушення.*

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку України характеризуються системною кризою, що охоплює майже всі сфери: економіку, політику, законотворство, соціальну сферу, духовну тощо. Можна стверджувати, що наразі суспільство перебуває у певному біфуркаційному просторі, де панує невизначеність і, навіть не значні події можуть мати доленосні наслідки. Результатом такого стану, як правило, є або руйнація суспільства, або початок кардинальних трансформацій та оновлення. В таких умовах розробка дієвої регіональної політики повинна базуватися на розумінні глибинних закономірностей та принципів трансформаційних процесів, які підвищують ймовірність їх керованості у заданому цілями векторі, що актуалізує відповідні дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми трансформації в дослідженнях соціально-економічних систем розглядалися у працях: Блауга М, Калдора Н, Геєця В.М., Кейнса Дж., Михайличенко А.О. та багатьох інших науковців. Окремі аспекти та проблеми сучасних тенденцій розвитку регіональних систем і особливості їх перетворення досліджували: Данилишин Б.М., Долішній М.І., Качала Т.М., Лега Ю.Г., Пчелинцев О.С.

Разом з цим, окремі питання щодо визначення механізмів, принципів та напрямків трансформації регіональних систем потребують додаткового уточнення та систематизації.

Постановка завдання. Метою статті дослідження теоретичних підходів та систематизація цілей, принципів та напрямків трансформації регіональних соціально-економічних систем.

Виклад основного матеріалу. Трансформацію соціально-економічної системи можна розглядати як комплексний процес кількісних, якісних та структурних змін елементів, зв'язків та відносин, що характеризує її генезис до іншого стану або якісно нової системи.

На думку, Михайличенко А.О. «Вирішення стратегічних задач щодо прискорення соціально-економічного розвитку України та її регіонів потребує активізації структурних зрушень і посилення трансформаційних процесів в усіх господарських регіональних системах, що тісно пов'язано з розробкою і впровадженням нових форм і методів регулювання регіонального розвитку. В процесі трансформаційних перетворень регіон можна розглядати як цілісну систему, що складається з підсистем, які взаємопов'язані, взаємозалежні, взаємодоповнюють одна одну. Реформування регіонів, як системи передбачає передумови для функціонування всіх підсистем; реформування процесів, які регулюють соціально-економічне забезпечення розвитку регіону та позитивно впливають на фінансові потоки через бюджетні кошти. Таким чином досягається мета реформування суспільства – створення соціально-орієнтованої економіки, покращення життєвого рівня населення, що проживає на території регіону» [10].

Узагальнення та критичний аналіз основних принципів регіонального розвитку, що виділяються представниками вітчизняних та зарубіжних наукових шкіл з регіоналістики [3;4;5;8;9] дозволив визначити такі основні принципи трансформації регіональних соціально-економічних систем: цілісність, структурність, динамічність саморегуляція, емерджентність, ієрархічність. Принцип цілісності полягає в тому, що всі елементи соціально-економічної системи регіону повинні бути засобами досягнення спільних цілей, які постають перед системою в цілому.

Принцип структурності відображає можливість опису соціально-економічної системи регіону через встановлення її структури, визначення взаємозалежності між структурою та середовищем. Принцип динамічності проявляється зміною значень і варіацією показників, що характеризують процес. Принцип саморегуляції відображає властивість регіональної соціально-економічної системи до відновлення внутрішніх параметрів і структур після будь-яких природних або антропогенних змін. Принцип емерджентності – це результат виникнення між елементами регіональної соціально-економічної системи так званих синергетичних зв'язків, які забезпечують збільшення загального ефекту до більших обсягів, ніж сума ефектів окремо взятих елементів системи, що діють (функціонують) незалежно. Принцип ієрархічності визначається як цілісний об'єкт, утворений з функціонально різнотипних систем, структурно взаємозв'язаних ієрархічною підлеглистю і функціонально об'єднаних на користь досягнення заданих цілей за певних умов.

Трансформаційні зміни в регіональних соціально-економічних системах є невід'ємною складовою становлення ринкового типу господарювання в Україні. Забезпечення структурних зрушень здійснюється за такими основними взаємопов'язаними напрямками:

- лібералізація економіки, тобто зняття адміністративних обмежень із зовнішньоекономічної діяльності, цін та господарських зв'язків;
- стабілізація грошової одиниці та фінансової системи загалом, що забезпечуватиме зміцнення національної грошової одиниці як загального еквівалента та єдиного платіжного засобу на території країни;
- розвиток підприємництва та створення інших інституційних передумов економічного зростання та формування ефективного ринкового господарства;
- інтеграція економіки країни в світове господарство, її структурна перебудова, підвищення конкурентоздатності української продукції на міжнародному ринку;
- створення передумов економічного зростання на основі підвищення ділової активності населення, активна соціальна політика з метою пристосування працездатного населення до нових умов, соціальний захист найвразливіших верств населення.

Структура господарства будь-якої держави характеризується певним складом та співвідношенням основних галузей, сфер і видів господарської діяльності, а також співвідношенням господарських об'єктів різних форм власності.

Головним завданням системних змін у господарському комплексі регіону є забезпечення його пристосування до потреб розвитку внутрішнього регіонального ринку.

Регіональні економічні системи - це складно структуровані комплекси, всі елементи яких перебувають між собою у певних внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язках, що визначають особливості функціонування національної системи господарства в цілому. Державні органи управління повинні економічними методами активно впливати на зміну структурних пропорцій з тим, щоб створити сприятливі умови для досягнення певних соціально-економічних цілей, забезпечити стабільне функціонування регіональної економіки.

Структурна трансформація економіки – це система узгоджених між собою заходів, спрямованих на зміну структури економіки (її галузевої, організаційної, інституційної та територіальної підсистем) з метою підвищення ефективності виробництва, зростання обсягів конкурентоспроможної продукції й вирішення на цій основі соціальних завдань.

Трансформація регіональних соціально-економічних систем, формування багатокладної економіки та приватизація підприємств, які було розпочато в середині 1990-х рр., супроводжувалися формуванням нового інституційного середовища на основі розвитку організаційно-правових форм господарювання.

Враховуючи вказане вище, трансформація регіональних соціально-економічних систем актуалізує аналіз цих систем з позицій визначення та формування можливостей для їхнього саморозвитку. На наш погляд, узагальнити цілі та засоби розвитку регіональних соціально-економічних систем доцільно наступним чином: основною метою є довготривалий регіональний розвиток на засадах інтеграції та модернізації; основним засобом та одночасно однією з найважливіших умов реалізації мети є **збалансоване** функціонування і розвиток регіонального господарства як матеріального базису регіональної системи та забезпечення прискорення виходу регіонів, які цього потребують, з кризового стану. Враховуючи зазначене вище, а також визначені в попередньому пункті дисертаційного дослідження основні характеристики, що надають комплексне уявлення про значимість поняття «людський потенціал» та інституції, згруповані за рівнем впливу на розвиток регіональних соціально-економічних систем, концептуальну схему інституційної трансформації регіональних соціально-економічних систем доцільно представити наступним чином (рисунок).

**Концептуальна схема трансформації регіональних соціально-
економічних систем**

Джерело: розроблено автором

Однією з позитивних ознак трансформації регіональної соціально-економічної системи є економічне зростання регіону. До появи теорії А.Сміта під економічним зростанням в теоретичних положеннях політичної економії малося на увазі примноження багатства, зростання добробуту або благополуччя держави. К. Маркс дав характеристику часовому інтервалу розвитку політичної економії до Адама Сміта як періоду пошуків істинного джерела збагачення, адже політична економія розвивалася як наука про багатство [6].

Маючи на увазі під багатством народу дохід, вироблений суспільством за певний проміжок часу, А.Сміт розмежував валовий та чистий дохід населення країни і визначив перший як узагальнюючий результат виробничої діяльності суспільства, що являє собою сукупність усіх благ, створених суспільством за певний період часу, а другий – як національний дохід, тобто заново створена працею вартість. Одним з недоліків в підході Сміта є те, що він трактував чистий дохід виключно як фонд особистого споживання, не маючи на увазі ту його частину, яка спрямовувалась на розширення виробництва [6, с.620]. Це пояснюється тільки тим, що він здебільшого розглядав просте відтворення, тобто повторення виробничого процесу в тому ж масштабі. При цьому всьому головною заслугою А. Сміта є аналіз поділу праці як фактора економічного зростання, як продуктивної сили суспільства.

Важливий внесок у розв'язання проблем економічного зростання вніс своїми працями Д. Рікардо в контексті розвитку економічної теорії. У порівнянні з А. Смітом, він більш послідовно розробив положення про працю як єдине джерело вартості, оскільки був сучасником промислового перевороту. Так, при розгляді проблеми вартості Д. Рікардо продовжує ідеї, висловлені Смітом, в своїй основній праці «Начала політичної економії та оподаткування», і в той же час дискутує з ним у кількох моментах. Він визначає вартість товарів не тим, яку кількість продукту можна купити на ринку, а «кількістю праці, втіленої в них», витратами на виробництво того чи іншого продукту. На його думку, причина зміни вартості товарів – це зміна в кількості праці, необхідної для їх виробництва [11].

К. Маркс також не оминув увагою категорію «економічне зростання», проаналізувавши розширене відтворення і накопичення капіталу (суспільного та індивідуального). У розвитку ідей класичної школи з проблем економічного зростання значна роль відведена Ж.Б. Сею - французькому економісту XIX ст., який є одним із авторів трифакторної концепції економічного зростання. На відміну від рикардіанських поглядів на джерело вартості, він висунув концепцію, згідно якої вартість базується не на одному факторі, а на кількох – землі, праці та капіталі [12,с. 147].

Значний переворот в економічній теорії відбувся з появою Дж.М.Кейнса (в тому числі в тій її частині, яка була присвячена проблемам економічного зростання). До згаданого науковця в економічній літературі побутовали погляди, що інвестиції, як базовий фактор економічного зростання, відіграють пасивну роль, а на його думку, необхідними в першу чергу є ті заощадження, які самі гарантовано призведуть до інвестицій. На

думку Кейнса, для забезпечення нормального розвитку та збалансування необхідне зовнішнє втручання в процес економічного розвитку. Ефекту мультиплікації у своїй концепції Кейнс відвів особливу роль. Він використовував мультиплікатор, перетворивши його в показник, що виражає взаємозв'язок між приростом інвестицій і збільшенням доходу [7].

В дослідженнях послідовників Дж.М.Кейнса розглядається проблема безперервного і довготривалого економічного зростання. У час, коли між капіталістичною і соціалістичною системами загострилося суперництво, економісти стали робити акцент на оптимальному співвідношенні між чинниками зростання з метою визначення оптимальних темпів економічного зростання, ознак стабільності економічної системи та формування моделі стійкого економічного зростання [1]. Однією з найпростіших є модель визначення темпів зростання, котра була розроблена майже одночасно американським економістом Домаром і англійським економістом Харродом. Моделі, що були ними запропоновані, є досить-таки схожими, тому їх розглядають як одну однофакторну модель, в якій враховано тільки капітал як єдиний фактор економічного зростання, що у певній мірі «ввібрав» у себе потенціал всіх інших чинників. Наступні економіко-математичні моделі економічного зростання по факту являють собою удосконалені варіанти цієї основної моделі, котрі враховують й інші чинники, нові змінні величини і нові умови. Проте, на наш погляд, цей дуже серйозний математичний апарат не здатний у повній мірі спрогнозувати той чи інший напрям регіонального економічного розвитку. По-перше, вплив багатьох різнопланових чинників важко оцінити лише за допомогою математичних формул, а необхідно застосувати складний логічний аналіз. По-друге, на траєкторію регіонального економічного зростання (економічного розвитку) деякі чинники можуть вплинути лише через деякий період часу. І цей вплив досить складно врахувати, так як з часом цих чинників може накопичитися дуже багато.

Доцільно згодитися з думкою К. Микульського, економіста періоду 80-х років минулого століття, про те, що «...використання терміну «економічне зростання» впливає з необхідності термінологічно висловити таке поняття, яке передавало б динаміку обсягу виробництва в її причинно-наслідкового зв'язку зі змінами співвідношення різних виробничих факторів взаємодії виробництва і споживання, зі зрушеннями в структурі економіки. Саме в цьому полягає зміст даного поняття». Далі, з'ясовуючи істотну різницю між поняттями «зростання» і «розвиток», вчений відзначає, що «в умовах посилення взаємозалежності кількісних і якісних аспектів відтворення, стає нагальною потреба досліджувати в нерозривному зв'язку збільшення масштабів виробництва (зростання

обсягів суспільного продукту) і його якісне вдосконалення (в тій мірі, в якій воно служить такого збільшення). При аналізі економічного зростання досліджується, насамперед, динаміка обсягу виробництва, тобто його кількісні зміни.

Отже, поняття «економічне зростання» є глибшим та змістовнішим, ніж традиційне поняття розширення виробництва, темпи розвитку економіки і є близьким поняттю «розвиток економіки», проте останній, на наш погляд, має більш всеосяжний характер, охоплює буквально всі аспекти економічного життя».

Відмітимо, що і на наш погляд поняття «розвиток» є ширшим за поняття «зростання», особливо тоді, коли воно стосується економіки чи господарської діяльності. Ми розуміємо під економічним зростанням просте збільшення обсягу валового внутрішнього продукту, котре дозволяє збільшити розмір доходу на душу населення. На нашу думку, економічний розвиток передбачає таке вдосконалення виробництва, котре забезпечує приріст якісних соціально-економічних показників (наприклад, поліпшення умов праці, зростання рівня та якості життя населення, відновлення екологічної рівноваги тощо).

Доцільно відмітити, що значну увагу проблемам забезпечення економічного зростання в умовах перехідної економіки, а також умовам виходу економіки з тривалої кризи приділено в роботах В.М. Геєця [2]. Науковець ідентифікує низку проблем, котрі стають на заваді переходу української економіки на шлях економічного зростання, основними з них вчений визначає розпад економіки на дві слабо пов'язані сфери – виробничу сферу і сферу обігу.

На основі проведених досліджень можна стверджувати, що головною цілю трансформації регіону є його ефективний розвиток, що виявляється у більш ефективному використанні продуктивних сил регіону, удосконаленні процесів управління на всіх рівнях системи та підвищення рівня життя населення.

Висновки. Таким чином, трансформація регіональних соціально-економічних систем в Україні залежить насамперед від загальноекономічної трансформації на рівні держави. Керованість процесами трансформації потребує розроблених пріоритетних цілей та стратегій розвитку, узгоджених на всіх рівнях та забезпечених необхідними ресурсами. У процесі перетворень необхідно враховувати рівень розвитку й структури економіки регіону, культурні традиції, рівень людського потенціалу. Головними цілями конструктивної трансформації регіональних соціально-економічних систем є їх розвиток, тобто перехід на якісно вищий рівень функціонування та відтворення, основними

критеріями якого підвищення економічної, соціальної та екологічної ефективності системи.

Бібліографічний список: 1. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / Блауг М.; пер. с англ. – [4-е изд.]. – М.: Дело Лтд, 1994. – 720 с. 2. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України / В.М.Геєць, В.П.Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с. Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання / Геєць В.М. – Харків: Форт, 2007. – 344 с. 3. Данилишин Б.М. Регулювання розвитку інноваційного потенціалу в економіці: монографія / Данилишин Б.М., Корецький М.Х., Дачій О.І. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. – 220 с. 4. Долішній М.І. Регіональна політика: методологія, методи, практика / М.І.Долішній, П.Ю.Беленький, Є.І.Бойко та ін. – Львів: ДПА Друк, 2001. – 720 с. 5. Качала Т.М. Соціально-економічні проблеми розвитку регіонів: методологія і практика: монографія / Качала Т.М.; за ред. проф. Б.М. Данилишина. – Черкаси: ЧДТУ, 2006. – 315 с. 6. Kaldor N.A model of economic growth / N. Kaldor // Econ. J. – 1957. – Vol. 67. – P. 591-624. 7. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Кейнс Дж. М. – М., 1978. – 458 с. 8. Куценко В.І. Соціальний вектор економічного розвитку: монографія / Куценко В.І. – К.: Наукова думка, 2010. – 736 с. 9. Лега Ю.Г. Територіально-функціональна організація соціального комплексу регіону (на прикладі житлово-комунального господарства) / Ю.Г. Лега, Т.М. Качала, Н.Ю. Лега, Я.А. Суха. – Черкаси: Брама-Україна, 2010 – С. 335. 10. Михайличенко А.О. Соціально-економічний розвиток регіону та його ресурсне забезпечення (на матеріалах Чернігівської області): автореф. дис. канд. екон. наук: 08.10.01 / А.О. Михайличенко // Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – К., 2006. – 20 с. 11. Пчелинцев О.С. Региональная экономика в системе устойчивого развития / О.С. Пчелинцев; Ин-т народнохоз. прогнозир. РАН. – М.: Наука, 2004.– 258 с. 12. Шнипер Р.И. Регион. Диагностика и прогнозирование / Шнипер Р.И. – Новосибирск: Знание, 2009. – 323 с. 13. Стегней М.І. Державне регулювання інвестиційної сфери в період економічних трансформацій / М.І. Стегней, М.І. Паук, І.М. Козик // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, Серія «Економічні науки» № 3. – 2014. – Харків. – С. 200-207. 14. Іртищева І.О. Економічна діагностика ринкової інфраструктури для цілей сталого розвитку / І.О. Іртищева, Т.В. Стройко // Економіка природокористування і охорони довкілля: [зб. наук. пр.] / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». – К.: ДУ ІЕПСР НАН України, 2012. – С. 114–122. 15. Іртищева І.О. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку аграрного виробництва / І.О. Іртищева, І.Д. Бурковський // Економіка АПК. – 2005. – № 12. – 71-73.

Огиенко Н. Н., Гурина А.В., Тимченко Н. М., Никон Д.Е. Цели, принципы и направления трансформации региональных социально-экономических систем. В статье исследованы теоретические подходы к процессам трансформации и экономического роста региональных социально-экономических систем. Обоснованы принципы проведения преобразований и их основные результаты, рассмотрены концептуальную схему трансформации региональных систем. Отмечено, что главной целью трансформации региона является его эффективное развитие, проявляющееся в более эффективном использовании производительных сил региона, совершенствовании процессов управления на всех уровнях системы и повышение уровня жизни населения.

Ключевые слова: трансформация, стратегические цели, экономическое развитие, региональные социально-экономические системы, принципы, структурные сдвиги.

Ogienko M. M., Gurina O.V., Timchenko N. M., Nicon D.I. Goals, principles and directions of transformation of regional socio-economic systems. The theoretical approaches to the processes of transformation and economic growth of regional socio-economic systems have investigated in the article. The principles of transformation and their main results have substantiated, the conceptual scheme of the transformation of regional systems have considered. Has noted, that the main objective of the transformation of the region is its effective development, which manifests itself in the more effective use of the productive forces, improvement of the processes of management at all levels of the system and improvement of living standards of the population. Transformational changes in regional socioeconomic systems are an integral part of the emergence of a market type of economic activity in Ukraine. The content of structural changes is carried out in accordance with the following main interrelated areas: liberalization of the economy; stabilization of the monetary unit and the financial system as a whole; development of entrepreneurship and creation of other institutional preconditions for economic growth and formation of an effective market economy; integration of the country's economy into the world economy; creation of preconditions for economic growth on the basis of growth of business activity of the population. One of the positive signs of the transformation of the regional socio-economic system is the economic growth of the region.

Keywords: transformation, strategic goals, economic development, regional socio-economic systems, principles, structural changes.